

перспектива передбачається. Образи голоду в різних текстових ситуаціях раз по раз виникають. Навіть в оцінках панщинної дійсності в устах кріпосника або ж його управителя, які так само розуміють, що гірше існування, коли нічого їсти. Наприклад:

« – Господи! – він (Йосипенко – Т. К.) вимовив, важко зітхнувши. – Чи вони або голодні, або холодні, що їм так тієї волі бажається» [3, с. 270].

Подібний оціночний критерій виникає у формі запитання, що набуває забарвлення риторичного. Як-от у діалозі Мотрі з Василем, коли парубок питає Мотрю, як їй ведеться на службі в пана: «Хіба ти холодна або голодна? Он як тебе виряджено» [3, с. 284]. Зрозуміло, що запитання провокаційно-риторичне. Морально панщина принижує. Так що одяг панський – це ще не все. Це розуміє, достеменно знає Василь. Тому його наступна фраза заперечує попередню: «Чутка про волю все росте та шириться. Діждемся її – оділлються наші сльози комусь другому!» [3, с. 284].

Мотив голоду як разового явища, а точніше без обіду, без застілля – такий стан виникає у повісті «Голодна воля» лише один раз, коли панські кухарі-кріпаки, почувши про волю, не зварили їсти і тоді «голодні та люті пани розбрелися. Хто по знайомих, хто просто додому» [3, с. 314].

Мотив голоду часто постає у повісті «Лихі люди». Це і вияви індивідуального голоду і вгадування масових голодних сцен серед найбідніших верств. Тому типовість ситуації голодуючої родини у цій повісті часто постає з такими означеннями, як «голодні роги», «голодна смерть» [3, с. 131], фрази-дії «з голоду здихати» [3, с. 131]. Як містко! З голоду не помирати, а саме здихати! Спостерігаємо традиційне поєднання в цій повісті понять голод і холод: «... заробітку немає, і вона холодна й голодна клене своє тяжке життя у чужій хаті...» [3, с. 130]. Тут зустрічаємо і протиставлення: тяжка праця селянина – голодне існування, бо вироблений хліб забирається і вивозиться за моря, а залишиться стільки, «щоб не поздыхали з голоду робочі руки... Добро пішло по світу, а гроші до пана... І гудуть його палати серед столиці бенкетами, грають огнями, блищать золотом... А тут, серед поля, скигнуть голодний люд свою голодну пісню... Стелиться вона вітром на змочених його потом ланах...» [3, с. 123].

Як бачимо, реалістичні твори Панаса Мирного, введенням мотивів голоду відтворюють художню антропологію буття, передають картини життя селян в умовах кріпосницької дійсності, а також в умовах «голодної волі», коли нові обставини знову ставлять селянина на межу виживання. В найважчі моменти переживання голоду виявляються моральні категорії персонажів і вони є типовими для реальної дійсності: в одних людей голодова ситуація викристалізовує високі загальнолюдські цінності, об'єднує людей у горі, в інших – вона провокує до абсолютно протилежних вчинків, ще раз демонструючи, якою слабкою може бути людина. Таким чином, тексти письменника багатогранно ілюструють «мистецтво слова як людинознавство» [5, с. 6], подають широкий спектр концептів художньої антропології, людину в межовій ситуації.

Список використаних джерел

1. Єфремов С. Літературно-критичні статті / С. Єфремов. – К.: Дніпро, 1993. – 351 с.
2. Жулинський М. У світлі віри // Барка В. Жовтий князь: Роман / М. Жулинський. – К. Дніпро, 1991. – С. 5 – 22.
3. Панас Мирний. Твори: У 2 т. / Панас Мирний. – К.: Наук. думка, 1989. – (Б-ка укр. літ.) Т. 1: Оповідання. Повісті. Роман. Драматичні твори (1872-1898) / Упоряд. і приміт. М. Гончарука; Авт. вступ. ст і ред тому П. Хропко. – 752 с.
4. Т. 2: Повість та оповідання. Роман (1897 – 1918) / Упоряд. і приміт. К. Сєкаревої. – 640 с.
5. Ткачук М. Творчість Івана Котляревського: антропологічний та естетичний дискурси / М. Ткачук. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 216 с.

The article deals with the prose of Panas Myrny, particularly it examines concepts of artistic anthropology where the artistic picture of the world and a human being in borderline situation (namely in the feeling of hunger) is portrayed.

Key words: text, artistic anthropology, concept, aesthetics, hunger, image.

УДК 821.161.2.09

Марчак Т.А.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ «ПЕРШИХ ХОРОБРИХ»

У статті проаналізовано вибрані поезії із творчості Василя Чумака та Василя Еллана-Блакитного, що дають змогу оглянути становлення авторського досягнення під впливом поезії Т.Шевченка. Водночас висвітлено світоглядні позиції «перших хоробрих», складовою яких є увага до українських національних проблем.

Ключові слова: поезія, постичний стиль, національна проблема

В українському громадсько-політичному, літературному житті 10-20-х років ХХ століття одне з помітних місць належить «першим хоробрим», зокрема Василю Чумаку та Василю Еллану-Блакитному. Доля відміряла їм досить небагато: Василь Чумак загинув у 18 років (розстріляний денікінцями разом з Гнатом Михайличенком і Клавою Ковальовою), Василь Еллан-Блакитний прожив 31 рік (помер після тяжкої хвороби серця), але вони залишили глибокий слід в історії української літератури. На жаль, їхня творчість була зовсім невідомою українському загалу, бо імена поетів перебували під ідеологічними заборонами, що тяжіли і над мистецькою спадщиною. Сьогодні ми маємо можливість глянути на неї об'єктивним оком, спокійно оцінивши як внесок митців в українську літературу, так і певну суперечливість, породжену часом, умовами та їх особистими долями.

Потреба в неупередженій оцінці творчого доробку «перших хоробрих», внеску в формування і розвиток вітчизняної літератури зумовлює актуальність даної літературної розвідки, та надається чудова нагода осмислити вплив Шевченківських традицій на філософське мислення поетів, вишукане, елітарне вміння відтворення світу. Цілком закономірно, що саме творчість Великого Кобзаря сприяла формуванню світогляду молодих поетів. Як зазначає І.Ільєнко, що Василь Чумак «знайомиться з «Кобзарем» Т.Г.Шевченка, історичними працями М.Костомарова, творами О.Олеся, Я.Щоголева, Б.Грінченка. Все те справило на нього надзвичайне враження і мало подвійний вплив. По-перше, збудило в ньому буйну фантазію, на крилах мрії принесло в часи козацтва — йому враз закортіло взятися за перо і тут уже рідною мовою оспівати власне минуле. Писати про щось інше, окрім запорожців, він не мислив. Це було характерним для його покоління...» [Цит. за: 2, с. 19]. Ця тематика досить чітко відображена у його віршах. Спочатку вчуваються тільки жалібні нотки оплакування історичного минулого (козак «... убитий лежить, / над ним степ шепотить, / і ковила його тихо цілує...»), передзвони тяжких кайданів, шум кривавих дніпровських хвиль. Та вже другий вірш із чотирьох «Пісень минулих часів» має зовсім інше звучання. В ньому йдеться не про примарну «славу великих дідів», а про похмуру дійсність: «Роки минають, за ними другі, / Правда за ґратами спить, / Тільки недоля гуля навкруги, / Україна мовчала й мовчить...» [5, с. 47].

Можна також відзначити, що роздуми про долю України тринадцятилітнього юнака поєднуються з уявленням про соціальне гноблення та кривду. І коли в третьому вірші цього циклу поет знову звертається до козаків, то це не втеча від сучасності, не ідилічний малюнок, — автор благає їх встати з могил, «... розбудити навкруги себе степові стихії...», «... завернути колишню славу України-пеньки...». А наступна строфа цілком реалістична: «Бо ні за що підкарнали / Нашу славу круки, / Залишивши нам на спомин / Муки... Муки... муки...» [5, с. 48]. Наведені рядки переконливо свідчать нам про його бунтарську душу, і в поетичних рядках вгадується майбутній поет революційних застав.

«По-друге, уважне читання «Кобзаря» не змогло протверезити молодого хлопця від того романтичного хмелю. Картини людської неволі і наруги над рідним народом, з гнівом показані Шевченком, викликали у Чумака цілу низку асоціацій, і він, дитячим розумом не збагнувши до глибини того спопеляючого гніву, сприймає його чутливою душею. Це було для нього пробудженням від солодкого сну, прозрінням, а отже, і початком критичного осмислення дійсності» [Цит. за: 2, с. 19-20].

У душі модерністської поезики Чумакові пощастило створити чудові художні речі. Свідченням цього є два вірші, присвячені Т.Г.Шевченку, з однойменною назвою «Кобзареві»: «Пісні... пісні... Без краю... Без кінця...» (1917 рік) та «Пісні — що хмари — без кінця» (видрукуваний у березні 1919 року).

Без сумніву, уважний читач у вірші «Кобзареві» («Пісні... пісні... Без краю... Без кінця...») не може не помітити наслідування Чумаком Шевченка, бо хто хоч раз осягне Україну крізь призму Шевченкового світобачення, той перебуватиме в його духовному полоні до кінця своїх днів: «Озвись!.. озвись, хрещений мир!.. / Тиша! Ні, ось... І хижий ворон кричє, / Бо чує смерть... А люд мовчить, мовчить...» [5, с. 56].

Нескладно віднайти відповідні паралелі у творчості Шевченка: «Кругом неправда і неволя, / Народ замучений мовчить» [4, с. 218], «Сидить ворон на могилі / Та з голоду кричє» [4, с. 43]. Поезія Шевченка витворена з національного ґрунту, емоційно наснажена, з широким використанням фольклорних мотивів, образів народної символіки, адресована кожному поколінню.

У поезії Чумака простежуємо біль і сльози за долю народу, прагнення для нього сонця та світлого майбутнього. Поет разом із народом: і в радості, і в боротьбі, і в нещасті. Його хвилює рабська покірність, холодна байдужість народних мас, що виявляється любов'ю до своєї знедоленої нації та пристрасним протестом проти її гноблення: «Де сонце, світ?... Його немає, / Покрита хмарами блакить, / А люд мовчить — і ні кінця, ні краю, / І муки... муки...» [5, с. 56].

Василь Чумак, як і Тарас Шевченко, увесь свій потужний талант поклав на вівтар служінню національним ідеалам. Адже чесний талант має дивну якість: збережене і відтворене художником слова закарбовується у свідомості, хвилює і залишається в ній назавжди. Важливий обмін думками, бажання порівняти своє сприйняття зі сприйняттям Кобзаря, спроба осмислити почуття, зрозуміти, на що відгукнулася його душа. З приводу цього В.Блакитний писав: «Поезія Чумака — нерівна: ранні твори здебільшого — наслідування, невироблена техніка. Але чим далі — тим певніше голос поета, тим оригінальніша, багатша техніка віршів...» [Цит. за: 3, с. 27]. Василь Чумак виробляє власний стиль. Його формуванню сприяє осмислення власного світовідчуття, і поезія відбиває, насамперед, його потужне ліричне самовираження. Чумак не вдається до описовості, лаконічність вислову, що властива його віршам, дає право говорити про специфічне відтворення дійсності, де немає зайвих слів і непотрібних емоцій. Цей факт переконує в оригінальності його поетичного таланту і реалізовується у поезії «Кобзареві» («Пісні — що хмари — без кінця»), у якій поет ділиться з Шевченком своїми роздумами, як із живим сучасником: «Пісні-вогні пожаром стали, / До хмар, до неба зайнялись — / І засіяли — / Гей! Дзвони свята! / Це свято волі» [5, с. 69], а в «святі волі на землі» бачить його заслугу, бо саме Великий Кобзар перший сміливо запалив «промінь цей на Україні...»: «Співаче-брате! Чи він знає, / Що свято волі на землі; / Що промінь грає, грає, грає / На оксамитовому тлі; / Що промінь цей на Україні / Він перший сміло запалив? / Чи знає?... Він снить. Але не згине / Велика правда його слів!» [5, с. 70].

Ритми поезії чіткі, і передають загальний настрій твору. Вони то наступальні, енергійні, урочисті, то закличні. Змінюючи ритм у межах одного вірша, автор підсилює внутрішнє звучання. Так, вірш «Кобзареві» починається з мінорних нот («Пісні — що хмари — без кінця. / В них слів нема — ридає туга») та коли вже: «І Пісні-вогні пожаром

стали, / До хмар, до неба зайнялись – / І засіяли – / Гей!» [5, с. 69], поетові хочеться, щоб про це почув весь світ. Тому й ритм ніби звільняється від пут, стає мажорним: «Гей! Дзвони свята, / Гучні метали! / Гукніть завзято, / Що ми повстали!..» [5, с. 69]

«Як спостеріг Леонід Булаховський, час від часу постає потреба звичне, традиційне в мові оживити яскравим спалахом індивідуального, виключно свого, дивовижного. Образна палітра Чумака – цьому найкраща ілюстрація» [Цит. за: 2, с. 36]. Автор наголошує у віршах на прометеїзмі Кобзаря. Можна з упевненістю сказати, що цей вогонь підхопили нові Прометей, серед яких були Василь Чумак та Василь Еллан-Блакитний і захоплення Т.Шевченком засвідчує ріст, розвиток і становлення їх як поетів.

Безпосередній вплив Великого Кобзаря формував для української літератури справді талановитих митців. Прикладом цього є вірш-сатира «Льокай» Василя Еллана-Блакитного, у якому він висловив найгострішу соціальну драму життя Шевченка-кріпака – біль безправ'я, неволі, що їх зазнав поет: «Кріпак Шевченко люльку пану / З дитинства мусив подавать... / ... То був кріпак, панська худоба, / Але душею не льокай» [1, с. 240].

Подвиг Шевченка, всю вибухову силу його поезії можемо збагнути, лише уявивши, серед якої мертвоносною тиші вона пролунала, проти кого/чого підняв він свій меч: «Кріпак Шевченко панство п'яне / Плямив у вогняних словах... / Він не шукав панів шаноби, / Прокляв їх п'яний, ситий рай» [1, с. 240]. Поезія Шевченкова з'явилась на гребені віку як бунтівний голос найбільш покривджених соціальних низів, голос тих, що вже почули потребу «громадою обух сталить», з його поезій гнобителям вчувалася неминуча соціальна розплата. Поет-сатирик (Еллан-Блакитний) у своїх віршах справедливо викривав негативні сторони тогочасного суспільного життя, і мимоволі виникає паралель із Шевченківською сатирою, яка дуже рідко викликає сміх, але породжує всепопелюючий гнів: «А панство буде колихать, / Храми палати будувати, / Любить царя свого п'яного» [4, с. 529], «Непаче з берлоги / Медвідь виліз, ледве-ледве / Преносить ноги; / Та одутий аж поснів: / Похмілля прокляте / Його мучило» [4, с. 210]. Шевченкова муза волає до почуття справедливості, до людського сумління, не зважаючи на заборони, утиски, продаючись кризь хаші поет ніс людям своє свіже, вільне, розкріпачене слово.

Антитеза, використана у творі «Льокай», надзвичайно переконалива, і тому Еллан-Блакитний повторює її двічі: «Кріпак Шевченко люльку пану / З дитинства мусив подавать... / А сам ненавидів погану, – / Кував, немов ножі – слова» [1, с. 240]. Художні засоби допомагають поетові втілити свій задум через різкі контрасти: «... подавать пану люльку...» – «... плямив у вогняних словах...», «... кував ножі-слова...», які дають можливість краще зрозуміти його творчість, усвідомити пережите, передумане, встраждане ним, а також надзвичайно тонко передати настрої митця. Викриваючи негативне, антинародне, сатира утверджує позитивне, демократичне, високоморальне.

Оглядаючи поетичну Шевченкіану Чумака та Еллана-Блакитного, можна з упевненістю сказати, що на тлі поезій початку ХХ століття доробок поетів примітний саме проникненням до глибини Кобзарєвої душі й у ті суспільні обставини, що формували його, як непримиренного борця проти гноблення людини.

Ім'я Тараса Шевченка живе в пам'яті людській, історичних розвідках, наукових працях, у художній літературі. Він здобув всевітню повагу як геніальний поет, талановитий прозаїк, чудовий художник і гравер, а й досконалим поєднанням у собі образу людини – людини-творця, людини-громадянина, людини-поборника несправедливості, і був взірцем для наслідування. Мірилом гідності кожної людини та її морального обличчя є ставлення до національних цінностей.

Список використаних джерел

1. Василь Еллан (Блакитний). Твори: У 2 т. – К.: Художня література, 1958. – Т. 1. – 301 с.
2. Крижанівський С. Василь Чумак / Степан Крижанівський // Чумак В. Червоний заспів: Поезії. Оповідання і нариси. Ст. та рец. Засідання дитячого гуртка «Музо, геть», п'єса-шарж. Автобіогр. матеріали. Спогади про поета / Упоряд., авт. передм. та прим. І.О. Ільєнко. – К.: Дніпро, 1991. – С. 5-24.
3. Українські радянські письменники. Критичні статті: Вип. 2. – К.: Рад. письменник, 1957. – С. 3-41.
4. Шевченко Т.Г. Кобзар / Авт. вступ. ст. О.Гончар. – К.: Варта, 1993. – 640 с.
5. Чумак В. Червоний заспів: Поезії. Оповідання і нариси. Ст. та рец. Засідання дитячого гуртка «Музо, геть», п'єса-шарж. Автобіогр. матеріали. Спогади про поета / Упоряд., авт. передм. та прим. І.О. Ільєнко. – К.: Дніпро, 1991. – 364 с.

The article analyses some chosen poems from the works of Vasul Chymack and Vasul' Ellan-Blakutnui. They give an opportunity to convey the whole picture of their evolutionary development and formation of their authoritative achievements under the influence of Shevtchenko's works. Besides the depth of their philosophical cognition, sophisticated, elitist ability in the world reproduction are evident here. All these help us to perceive the complexity and simplicity of their writings at the same time.

Key words: poetry, poetic style, national problem